

“DEN SOM BETALAR FÖR SEX ÄR EN BROTTSLING”

OM DEN SVENSKA KRIMINALISERINGEN AV SEKKÖP SOM ETT MEDEL FÖR
ATT MOTVERKA PROSTITUTIONEN*

AV PROFESSOR PER OLE TRÄSKMAN

This article examines the section of the Swedish special criminal law that deals with the prohibition of the purchase of sexual services. The rationale behind the law, and its impact on prostitution, has been continuously and vividly debated since the law went into force. Advocates of the law consider the prohibition a necessary tool in our march toward worldwide gender equality, and claim that that it is especially important in the present situation as the world is developing towards a global village. The Swedish government is so convinced of its importance, that it has taken steps towards introducing similar laws in other states, primarily within the European Union. However, very little information about the impact of the law on prostitution exists. The law has led to only 250-300 convictions during its first five years. Yet it is uncertain whether the numbers of prostitutes or purchases of sexual services have actually decreased. The nature of prostitution and its specific forms may, however, have changed: Street prostitution probably has decreased and been replaced by other forms of prostitution, mainly those performed in private surroundings. The uncertainty of this is partly due to the fact that the Swedish government has not found it necessary to perform an official evaluation of the impact of the law.

*The application of the law has had certain juridical problems, some of which are analysed in the article. Such problems concern the territorial area of the law's application (are purchases of sexual services made outside Sweden also punishable in Sweden, or is the application of the law limited to acts committed in Sweden?), the responsibility for instigation (can the prostitute be responsible for instigation?), and attempts (in which cases is there a punishable attempt?). A revision of the law will be carried out in 2005. At that time, the special criminal law will be abolished and the provision on the purchase of sexual services will be placed in the Chapter on sexual crimes in the Penal Code.***

* En tidigare version av artikeln har publicerats på finska i tidskriften *Lakimies* 3/2004.

** Title in English: "Whoever pays for sex is a criminal". *Swedish Criminalisation of the Purchase of Sexual Services as a Means of Combating Prostitution*. Original in Swedish.

1. Inledning: Bakgrunden och förarbetena till den svenska sexköpslagen

Prostitution: Enligt Danmarks största och nyaste uppslagsbok¹ kan ordet prostitution härledas från det latinska verbet "prostituere" som betyder "stille offentligt til skue". Med prostitution avses i dag "handel med seksuelle ydelser", en handel som "foregår på markedsvilkår och omfatter mindst to parter: en køber (kunden) og en sælger (den prostituerede). Kunden køber fysisk adgang til den prostitueredes krop eller til dele af den mhp. egen seksuel tilfredsstillelse. Almindeligvis betaler kunden med penge, men betaling i form af fx narkotika, medicin, tøj og rejser kan også forekomme."

Enligt Encyklopedin antar handeln "med seksuelle ydelser [...] forskellige former, som forandrer sig gennem tiderne. Prostitutionens former afhænger blandt andet af lovgivning, kultur og økonomiske forhold". Men det har alltid funnits prostitution i någon av dess former. I det forna Grekland och i Rom menade man att både den manliga och den kvinnliga prostitutionen var en naturlig konsekvens av mannens sexuella natur. Under medeltiden tolererade man i Europa prostitutionen på grund av att man ansåg att den var en nödvändig del av ett konfliktlöst samhällsliv. Som en konsekvens av kyrkans inflytande börjande man dock med tiden anse att prostitutionen var en allvarlig synd.

Men redan på 1800-talet accepterade man åter prostitutionen tämligen allmänt, också om man fruktade de hälsomässiga problem som kunde förknippas med prostitutionen. Först under 1900-talet började man i högre grad motarbeta prostitutionen.² Detta motstånd mot prostitutionen hade sin grund i olika former av samhällskritik: man riktade kritik mot samhällsförhållandena, mot den ojämlikhet som fanns mellan män och kvinnor i ekonomiskt och socialt avseende, samt i kritik som tog utgångspunkt i de förvridna attityderna till skillnader mellan könen. Alla dessa kritiserade missförhållanden ansågs bidra till att en del av kvinnorna på grund av "det strukturella våldet" tvingas till att bli prostituerade.

Enligt beräkningar som bygger på tillgänglig tämligen osäker information är prostitutionen fortfarande en mycket allmänt förekommande företeelse inom Europeiska unionen. Antalet prostituerade uppskattas vara över en halv miljon bara i de "gamla" medlemsländerna. Om man ser på prostitutionen i alla nuvarande medlemsländer (inklusive dem som inträdde i unionen 2004) uppskattas antalet prostituerade vara åtminstone 700 000 – 800 000. Den absolut största delen av de prostituerade är kvinnor.³

Den konklusion vi kan göra med stöd av dagens situation är således att köp av sexuella tjänster fortfarande i dag också inom Europa bör betraktas som en tämligen "normal" del av människornas alldagliga liv. Det har alltid funnits prostitution, prostitutionen har accepterats, tolererats, kritiserats och motarbetats. Formerna för prostitutionen och villkoren kring prostitutionen har förändrats, men som företeelse har den alltid existerat. Man har inte kunnat utrota de prostituerade eller deras kunder.

Under det senaste decenniet har dock avskaffandet av prostitutionen varit ett av de mest uppburna och synliga syftemålen inom den rättspolitiska verksamheten i Sverige. Det viktigaste vapnet i kampen mot prostitution är den strafflag som kriminaliserar köp av sexuella tjänster, lag om förbud av köp av sexuella tjänster [1998:408].

Redan år 1977 tillsattes den s.k. Prostitutionsutredningen, som presenterade sitt betänkande 1981 (SOU 1981:71, Prostitutionen i Sverige, bakgrund och åtgärder). Uppdraget för utredningsgruppen var att undersöka prostitutionen som ett samhällsfenomen, m.a.o. att klarlägga de olika formerna för prostitution och dess utbredning. Med stöd av denna utredning förbjöds offentliga pornografiska föreställningar (Se Ordninglagen [1993:1617] 2 kap.). I utredningens betänkande föreslogs därtill bl.a. att man skulle kriminalisera köp av en tillfällig sexuell tjänst av en person som var beroende av droger. Detta förslag förverkligades emellertid inte.

Prostitutionsfrågan behandlades också i den s.k. Sexualbrottskommitténs betänkande (SOU 1982:61, Våldtäkt och andra sexuella övergrepp). I betänkandet föreslog man ändringar i den straffbestämmelse som gäller koppleri. Dessa ändringar genomfördes också genom en ändring av Brottsbalksbestämmelserna om sexualbrott.⁴

En ny, stor prostitutionsutredning inleddes år 1993. Utredningsuppdraget gavs till justitierådet Inga-Britt Törnell.⁵ Till sin hjälp i utredningsarbetet fick hon sex sakkunniga medhjälpare och sju experter. Utredningen antog namnet "1993-års prostitutionsutredning" och dess betänkande publicerades år 1995 (Könshandeln [SOU 1995:15]). I betänkandet ingick bl.a. en ny uppskattning av prostitutionsituationen i Sverige och ett förslag om en kriminalisering av prostitution genom en ny brottsbestämmelse i Brottsbalken. Enligt förslaget skulle kriminaliseringen gälla både köp och försäljning av sexuella tjänster, alltså både gärningar som utförs av kunden och av försäljaren.

Förslaget att genomföra en heltäckande kriminalisering av könshandeln väckte stark kritik. Särskilt kritiserades förslaget att också kriminalisera den prostituerades handlande. Det viktigaste skälet till detta var att prostitutionen i den offentliga debatten betecknades som ett brott som uttryckligen riktade sig mot kvinnor. Av ideologiska skäl, som öppet grundades på en feministisk uppfattning om verkligheten, ville man uttryckligen stämpla prostitutionen som ett våldsbrott mot kvinnor. Då de absolut flesta säljarna av sexuella tjänster är kvinnor ansåg man att en kriminalisering av deras handlande skulle stå i fullständig konflikt med den ideologi som en kriminalisering av sexköp skulle grundas på.⁶

Då sexköp kriminaliserades genom en ny strafflag som trädde i kraft den 1 januari 1999 skedde det genom ett större lagpaket som hade den överordnade titeln "Kvinnofrid".⁷ I detta paket ingick också en revision av vissa av straffbestämmelserna om fridskränkning i Brottsbalken (se särskilt den nya bestämmelsen i Brottsbalken 4 kap. 4a § om "grov kvinnofridskränkning", samt ändringen av bestämmelsen

om våldtäkt [Brottsbalken 6 kap. 1 §]), en ändring av bestämmelsen om omskärning av kvinnor, inklusive en ändring av benämningen för brottet till "könsstympning", samt införande av ett klart förbud mot sexuell chikan i arbetslivet. I den regeringsproposition som ledde till den nya strafflagen om förbud mot sexköp jämfördes prostitution med fysiskt våld mot kvinnor. Detta fysiska våld skulle enligt förarbetena till lagen bemötas och bekämpas lika strängt som allt annat fysiskt våld.⁸

Den nya lagen accepterades inte utan motstånd. I själva verket kritiserades lagförslaget starkt under förberedelserna. Flera av de starka och sakkunniga remissinstanserna motsatte sig en kriminalisering av sexköp. Bland dessa remissinstanser kan nämnas Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket, Justitiekanslern och Riksåklagaren.

Med detta motstånd är det egentligen märkligt att lagen genomfördes. Men detta skedde och en ny strafflag trädde i kraft. Lagen innehåller bara en egentlig bestämmelse:

"Den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, döms – om inte gärningen är belagd med straff enligt brottsbalken – för köp av sexuella tjänster till böter eller fängelse i högst sex månader. För försök döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken."

Under hela den tid strafflagen om sexköp har varit i kraft har det pågått en livlig debatt om det nödvändiga och det förnuftiga i att kriminalisera handeln med sexuella tjänster.

Lagens anhängare har hela tiden hävdats att lagen är ett nödvändigt steg mot jämlikhet mellan könen i samhället, särskilt i dagens situation då världen utvecklas till en global by, då möjligheterna till rörlighet över gränserna ökar, och då det är viktigt för de mer utvecklade staterna att visa gott omdöme gentemot de samhällen där moderna värderingar om jämlikhet mellan könen inte ännu har fått ett tillräckligt fotfäste. Den svenska regeringen har också tagit vissa initiativ för att motsvarande lagar också stiftas i andra stater, särskilt i de andra nordiska staterna samt inom EU.⁹

Lagens motståndare har hänvisat till att kriminaliseringen är svår att acceptera utgående från de allmänna krav som brukar uppställas för en rationell straffrättspolitik, att den är ett uttryck för en paternalistisk ideologi som är svår att förena med ideologin i ett samhälle som i grunden bygger på individuell frihet, att dess tillämpning i flera fall medför risker för individuella övergrepp av rättssäkerheten, och att den i det hela taget är tämligen ineffektiv som ett medel för att motarbeta prostitution. De betydande medel som samhället har satsat i form av ökade resurser för polisen för att kontrollera lagens efterlevnad kunde i verkligheten ha använts på ett bättre och mer effektivt sätt genom att satsa på andra former av kriminal- och socialpolitisk kontroll. Enligt kritiken har lagen därför i verkligheten på grund av en felaktig resursanvändning varit kontraproduktiv.

Min avsikt med denna artikel är inte att försöka formulera ett slutligt domslut över lagen. Jag avser inte att fastslå att den utgör en stor succé eller att den är ett hopplöst misslyckande.¹⁰ Min intention med denna artikel är bara att beskriva några av de frågor som har aktualiserats i samband med kriminaliseringen av sexköp i Sverige och referera delar av den diskussion som har förts med anledning av strafflagen som förbjuder sexköp. Jag berör också några av de straffrättsliga och straffprocessuella problemen som sammanhänger med lagens tillämpning.

2. Vilket intresse vill man skydda genom kriminaliseringen av sexköp?

1993-års prostitutionsutredning motiverande sitt förslag till att kriminalisera prostitutionen med följande argument:

- (a) En kriminalisering av sexköp verkar normskapande. Kriminaliseringen påverkar relationen mellan män och kvinnor på ett positivt sätt och ökar därigenom jämställdheten mellan könen. Kriminaliseringen tydliggör att sexköp inte är socialt acceptabelt under några som helst omständigheter och kriminaliseringen uttrycker ett klart budskap om att statsmakten anser prostitutionen vara så förkastlig och skadlig för alla sexköpets parter – både kunder och försäljare – att könsköp alltid är ett brott.
- (b) "De sakkunniga som har sin förankring i verkligheten", d.v.s. de polismän och socialarbetare som under lång tid har arbetat med prostitutionsfrågor och prostitutionsklientel, och som därför har den största erfarenheten av de prostituerades levnadsvillkor, anser vanligen att en kriminalisering är det enda verkligen verksamma medlet för att motverka köp med sexuella tjänster.
- (c) Risken för att bli upptäckt, förundersökningen som polisen genomför och brottmålsrättegången med den risk som den innebär för att informationen om att en sexköpare har betalat för sexuellt umgänge med en prostituerad sprids till familjemedlemmarna, vänskapskretsen och arbetskamraterna, avhåller många potentiella köpare från att köpa eller försöka köpa sex.
- (d) Om alla prostitutionshandlingar skulle vara straffbara skulle många av de kvinnor som säljer sexuella tjänster upphöra med att prostituera sig.
- (e) Som en följd av kriminaliseringen skulle förhållandena och vinstmöjligheterna på sexmarknaden försämrats och också detta skulle bidra till att en del av de prostituerade skulle sluta sälja sexuella tjänster, och samtidigt skulle det bli mindre attraktivt att bli en aktiv aktör på sexmarknaden. Samt slutligen
- (f) En kriminalisering av handel med sexuella tjänster förstärker kvinnans ställning i samhället och därigenom förstärks kvinnornas motstånd mot att lockas till och pressas till att bli prostituerade.

Alla dessa argument kan bemötas med relevanta och starka motargument. Argumentet att kriminaliseringen av en viss gärning automatiskt också innebär att kriminaliseringsbestämmelsen får en moralskapande verkan är starkt omdebatterat i den kriminalvetenskapliga litteraturen.¹¹ De "sakkunnigas" bedömning av att en kriminalisering av handel med sexuella tjänster är det enda effektiva sättet för att motverka prostitutionen, kan också starkt ifrågasättas på grund av den kritik som riktades mot kriminaliseringsförslaget. Som ovan anförts var flera av de starka remissinstansernas inställning till kriminaliseringen negativ.¹² Ett rättfärdiga en kriminalisering genom att hänvisa till att upprätthållandet av kriminaliseringen genom stränga kontrollåtgärder och polisiära ingripanden, som förenas med stor publicitet och som därigenom får en avskräckande effekt, har sedan lång tid tillbaka uppfattas som en primitiv uppfattning om straffsystemets funktion.

I förarbetena till strafflagen som kriminaliserade köp av sexuella tjänster diskuterades inte dessa argument mot kriminaliseringen på ett öppet och sakligt sätt.¹³ Ett märkligt drag i det förlopp som ledde till kriminaliseringen av könsköp var emellertid inte bara att argumenten mot och för en kriminalisering inte ställdes mot varandra på ett sakligt, objektiva och fördomsfritt sätt, utan särskilt att beslutet om kriminaliseringen inte togs med iakttagande av en sådan rationalitet som man i dag vanligen uppställer som ett absolut krav särskilt för nykriminaliseringar.

Generellt sett bör man ställa sig skeptisk till nya kriminaliseringar. I regeringens proposition, prop. 1994/95:23 ("Ett effektivare brottmålsförfarande") ingår följande generella bedömning av hur man skall förhålla sig till att kriminalisera en viss gärning:

Kriminalisering som en metod för att söka hindra överträdelse av olika normer i samhället bör användas med försiktighet. Rättsväsendet bör inte belastas med sådant som har ringa eller inget straffvärde. Kriminalisering är heller inte det enda och inte alltid det mest effektiva medlet för att motverka oönskade beteenden. Det allmännas resurser för brottsbekämpning bör koncentreras på sådana förfaranden som kan föranleda påtaglig skada eller fara och som inte kan bemötas på annat sätt.

I den straffrättsliga litteraturen har man utformat tämligen precisa regler för när det finns tillräckliga skäl för att kriminalisera en viss gärning och när detta inte är fallet. I sin lärobok "Allmän kriminalrätt"¹⁴ fastslår Nils Jareborg att man i princip inte genom en kriminalisering bör söka att förhindra enbart orsakande av att annan "upplever obehag som inte kan kallas skada". Syftet med kriminaliseringen får inte heller bara vara ett försök att "förhindra enbart osedligt beteende eller etiketsbrott". Jareborg presenterar också "tio rättsstatliga principer för kriminalisering".¹⁵ Bland dessa principer kan man i detta sammanhang särskilt notera den första som gäller kriminaliseringens skyddsintresse och som accentuerar behovet

av att skyddsintresset definieras tillräckligt precist. Noteras bör också den allmänt erkända principen om straffrättens funktion som det ”yttersta medlet” – ultima ratio principen:¹⁶

“Brott förutsätter att gärningen typiskt sett kränker eller hotar ett rättsligt erkänt intresse eller värde, som är möjligt att konkretisera och som ytterst kan föras tillbaka på individers intressen och värderingar.”

... “Bestraffning är samhällets mest ingripande och förnedrande sanktion; kriminalisering bör därför tillgripas endast i sista hand eller för de mest förkastliga gärningarna.”

I den seriösa, förnuftsbaseade, debatten om kriminalisering har man ofta betonat att en kriminalisering bara bör ske då det inte finns andra alternativ, eller då de andra alternativa möjligheterna inte är ändamålsenliga eller oproportionerligt dyra. I denna debatt har man också betonat, att det bör finnas en rimligt säker förhandsbedömning av att kriminaliseringen i verkligheten kan utvecklas till ett någorlunda effektivt medel för att skydda det intresse som kriminaliseringen enligt intentionerna bakom kriminaliseringsbeslutet skall skydda, och att rättsväsendet för att uppnå denna effekt skall ha tillräckliga resurser för att täcka de tilläggs-kostnader som en ny kriminalisering alltid innebär. Dessa resurser skall finnas tillgängliga utan att resurserna på andra viktiga områden minskas. I ett ”rättsekonomiskt” perspektiv bör kriminaliseringen vara förnuftig.¹⁷

De gärningar som begås av dem som deltar i prostitutionsverksamheten (både försäljarnas och kundernas) gärningar anses rätt allmänt vara förkastliga,¹⁸ eller åtminstone som inte önskvärda.¹⁹ Prostitutionen är också kombinerad med vissa sådana negativa följdfenomen som förutsätter att en okontrollerad prostitution motarbetas. Men allt detta berättigar inte automatiskt till konklusionen att det viktigaste medlet för att motverka prostitutionen skall vara en kriminalisering av sexköp.

En rationell analys av kriminaliseringen av sexköp visar klart att det första problemet som inte blev tillräckligt belyst och avgjort på ett tillräckligt precist sätt under förarbetena till strafflagen som förbjuder sexköp, gäller frågan om den nya kriminaliseringens skyddsintresse. Vilket är egentligen det rättsliga intresse som man vill skydda genom straffbestämmelsen om köp av sexuella tjänster och som skadas eller hotas genom ett avtal om att köpa sex?

I regeringens proposition, prop. 1997/98:55 jämställdes sexköp – såsom ovan konstaterats – med *våld* i allmänhet. Detta kan dock uppfattas vara en tämligen överdriven uppfattning som knappast har allmänt stöd och den berättigar därför inte till slutsatsen att kriminaliseringens skyddsintresse är individuellt på samma sätt som det intresse som skyddas genom kriminaliseringarna som gäller brott mot liv och hälsa, kroppslig integritet eller den sexuella integriteten.²⁰

Det intresse som skyddas genom kriminaliseringen av könsköp är uppenbarligen något som är mer generellt, kollektivt och mer abstrakt än den prostituerades hälsa, kroppsliga integritet eller sexuella frihet. I förarbetena till lagen beskrivs skyddsintresset bl.a. genom att man refererar till intresset av att skapa ett samhälle där jämlikheten mellan könen realiserar (ett argument som bygger på genusaspekter och på ett antagande om att könsköp kränker eller hotar jämlikheten mellan män och kvinnor). I förarbetena refereras också till att könsköpet innebär oacceptabelt och klandervärt utnyttjande av kvinnor (ett argument som bygger på att könsköp skadar eller kränker kvinnornas människovärde, "kvinnokollektivets självvärde" kvinnorna som ett kollektiv av fria individer). Det hänvisas också till att tillfälliga sexuella förbindelser som realiserar mot att den ena parter betalar ett vederlag är förkastliga (ett argument som bygger på att sådana sexuella relationer skadar eller kränker "den goda sexualiteten"). Och slutligen hänvisar man till kravet på att allmän ordning och säkerhet bör upprätthållas. Detta skäl för kriminaliseringen fokuserar inte omedelbart på könsköpet som sådant utan på de negativa följdverkningarna av en okontrollerad prostitution.²¹ (Kriminaliseringen skulle således bygga på antagandet att könsköp kränker eller skadar den allmänna ordningen och säkerheten i samhället.)

I detta fall blir vi tvungna att konstatera att det intresse som man ville skydda genom kriminaliseringen av könsköp inte preciserades klart och entydigt i något skede av den beslutsprocess som ledde fram till kriminaliseringen. Ett faktum är också att kriminaliseringen är fullständigt könsneutral. Kriminaliseringen förutsätter inte på något sätt att brottssubjektet är en man och offret en kvinna. Det som kriminaliserar är alltså inte bara det fall att en man får en sexuell tjänst av en kvinna mot en viss ersättning. I straffbestämmelsen straffbeläggs lika väl könsköp som avser homosexuella tjänster som heterosexuella tjänster. Det finns ingen skillnad mellan det fall att en man köper en sexuell tjänst av en kvinna, det fall att en kvinna köper en sexuell tjänst av en man, det fall att en man köper en sexuell tjänst av en annan man eller det fall att en kvinna betalar för en sexuell upplevelse med en annan kvinna.

Lagens slutliga utformning anger därför entydigt att intresset bakom kriminaliseringen inte kan inskränkas till intentionen att skydda kvinnornas samhälleliga ställning eller kvinnornas självvärde som individer. Skyddsintresset måste finnas utanför det begränsade område som kan beskrivas genom uttrycket "kriminaliseringen skyddar kvinnorna mot oönskat sexuellt våld". Denna *rättsliga* konklusion ändras inte av det faktum att majoriteten av könsköparna i verkligheten är män och de flesta som erbjuder sexuella tjänster är kvinnor.

Den allmänna uppfattningen – som också klart har kommit till uttryck i rättspraxis – är att skyddsobjektet för kriminaliseringen inte är en enskild kvinnas hälsa, frihet eller kroppsliga integritet, kvinnovärdet, kvinnornas kollektiva självkänsla el-

ler ett intresse som bygger på en strävan att skydda ”det svagare könet”. Vad som skyddas är helt enkelt allmän ordning.²² Brottet köp av sexuella tjänster är således enligt gällande lag *ett brott som riktar sig mot allmän ordning*. Denna precisering av brottets karaktär har också vissa konsekvenser för tolkningen och tillämpningen av straffbestämmelsen.²³

3. Har strafflagen som gäller könsköp varit framgångsrik?

Är en kriminalisering av sexköp på det sätt som skett i Sverige ett effektivt medel för att uppnå de mål som man vill förverkliga?

I förarbetena till strafflagen om sexköp fastslog man att en kriminalisering av sexköp är nödvändigt för att man på längre sikt skall kunna avskaffa prostitutionen. Samtidigt försäkrade man att en kriminalisering inom kort skulle visa sig vara ett effektivt medel för att minska prostitutionen. Förespråkarna för strafflagen om sexköp har också hela den tid då lagen varit i kraft betonat dess effektivitet och hänvisat till att prostitutionen i Sverige har minskat på grund av lagen. Alla andra än lagens uttryckliga förespråkare har varit mer skeptiska och ifrågasatt om lagen verkligen kan anses vara en framgång.

I förarbetena till lagen konstaterades följande om prostitutionen i Sverige:²⁴

Prostitutionsutredningen konstaterar att prostitutionen i Sverige har liten omfattning i jämförelse med andra europeiska länder. Andelen svenska män som köper sexuella tjänster är också liten vid en internationell jämförelse. Att prostitutionen har en begränsad omfattning i Sverige kan tillskrivas många olika omständigheter. Sverige har haft en annan tradition när det gäller synen på prostitution än den man har haft på kontinenten. Ett väl utbyggt trygghetssystem liksom gemensamma strävanden i samhället mot ökad jämställdhet mellan kvinnor och män kan ha haft betydelse. Ett väl fungerande socialt arbete mot prostitution har säkert också betytt mycket.

Enligt utredningen finns det uppskattningsvis 2 500 kvinnor som säljer sexuella tjänster i Sverige. Antalet kvinnor i gatuprostitutionen har beräknats till c. 650. Varje kvinna beräknas ha 50 kunder. Det innebär uppskattningsvis att 125 000 män köper sexuella tjänster varje år. De kvinnor som inte befinner sig i gatuprostitution återfinns i den mer osynliga inomhusprostitutionen, på massageinstitut, i lägenhetsprostitution, i eskortservice och i call-girl-versamhet. Efter en nedgång under 1980-talet och i början av 1990-talet, ökar nu åter prostitutionen. Antalet kvinnor i gatuprostitutionen har minskat medan inomhusprostitutionen antas ha större omfattning än tidigare. Omsättningen är dock hög i gatuprostitutionen. Även om en del kvinnor lämnar gatuprostitutionen sker ständigt en nyrekrytering. Andelen kvinnor som har psykiska störningar har ökat på senare år, liksom även andelen utländska kvinnor. Ungefär hälften av kvinnorna missbrukar narkotika eller alkohol.

[...] Den tidigare Prostitutionsutredningen fann att uppskattningsvis 10 % av de svenska männen har erfarenhet av sexköp. Sexköparen avviker inte från genomsnittsmannen när det gäller yrke, ekonomi eller civilstånd men han får däremot enligt utredningen sägas vara avvikande när det gäller inställningen till sexualitet och kvinnor.

Seden strafflagen om sexköp trädde i kraft har prostitutionssituationen i Sverige kartlagts genom några svenska undersökningar. År 2000 lämnade Socialstyrelsen en rapport, Sos-rapport 2000:5, Kännedom om prostitution. Genom rapporten försökte man klarlägga hur allmän prostitutionen var före respektive efter det att strafflagen om sexköp trätt i kraft. Enligt rapporten hade antalet prostituerade efter att lagen började gälla minskat på vissa orter, särskilt i storstäderna (Stockholm, Göteborg och Malmö), men förblivit på samma nivå som tidigare på riksplanet. I rapporten konstaterades också att prostitutionen sedan strafflagen om sexköp började gälla hade ändrat sin form – gatuprostitutionen hade minskat medan andra former för prostitution hade ökat.

Också Brottsförebyggande rådet (BRÅ), publicerade år 2000 en rapport om effekterna av strafflagen om sexköp.²⁵ Enligt rapporten tillämpades lagen under det första året i mycket begränsad utsträckning. Under året gjordes cirka 90 polisanmälningar om misstänkt sexköp. Sju av dessa ledde fram till en brottmålsrättegång vid domstol och sex av fallen slutade i en fällande dom. Därtill ledde fem fall till ett strafföreläggande. I rapporten konstaterade man att erfarenheterna hade visat att det var svårt att övervaka efterlevnaden av lagen i alla sådana fall där sexköpen genomfördes inomhus. I praktiken är strafflagen således en lag som verkar selektivt genom att kontrollen av lagens efterlevnad bara kan genomföras genom sådan kontroll som sker på allmän plats.

Också i övriga ställningstaganden till lagen har man hänvisat till att den verkan som lagen har haft uppenbarligen har begränsat sig till att gatuprostitutionen har minskat och att detta till en del har skett genom att sådana prostituerade som tidigare förlade sin verksamhet till gatorna numera har omorganiserat sig och flyttat sin verksamhet till att ske inomhus. En del av de tidigare gatuprostituerade har uppenbarligen också lämnat prostitutionsverksamheten helt. Samtidigt kan det konstateras att en sådan utveckling då det gäller prostitutionens former redan kunde iakttas innan strafflagen om sexköp trädde i kraft.²⁶

Exakta uppgifter om antalet personer som dömts för brott mot strafflagen om sexköp finns inte. Antalet torde röra sig om sammanlagt cirka 200-250 mellan åren 1999-2003.²⁷ Exakt information om antalet prostituerade eller om hur allmänna sexköpen är i Sverige saknas också. Enligt en tämligen ny uppskattning är antalet prostituerade fortfarande i Sverige cirka 2.500 och av dem är cirka 700 utlänningar. Samma uppskattning av antalet prostituerade gjordes i förarbetena till strafflagen om sexköp, varför någon minskning inte har skett. Men internationellt sett är detta antal ganska litet. Antalet prostituerade i Finland är enligt samma undersökning cirka 4.000 och av dem är cirka 1.800 utlänningar. Det största antalet prostituerade i Norden finns i Danmark. Här uppskattas antalet prostituerade vara cirka 6 – 7.000 och av dem är cirka halv delen utlänningar.²⁸

Alla dessa siffror är tämligen osäkra. Vi är tvungna att konstatera att den information som finns beträffande alla de faktorer som är nödvändiga för att bedöma vad man kan uppnå genom en strafflag om sexköp är mycket osäker, framför allt på grund av att man från officiellt håll inte önskat få en opartisk utvärdering av lagens effekter. Vad som saknas är information om antalet kunder som köper sex, antalet sexköp, de närmare omständigheterna kring sexköpet, sexköpets villkor, vad sexköpet egentligen omfattar etc. Alla bedömningar som finns om lagens effektivitet och verkningar bygger därför på tämligen obefintlig empirisk kunskap och på information som är osäker på grund av att de personer som lämnar informationen från första början har en förutfattad mening om lagen, dess nödvändighet, dess rättfärdighet och nytta av den.

Allt detta framgår också tydligt av den norska utvärderingen av den svenska strafflagen om sexköp och dess betydelse för att motverka prostitutionen.²⁹ Den huvudansvariga för utredningen har i en debattartikel bl.a. konstaterat följande:³⁰

Ett problem i vårt arbete har varit att dokumentera sexköpslagens effekter på hela prostitutionsmarknaden. Det finns nämligen ingen kunskap om hela marknaden. Vi vet en del om den s k nödprostitutionen. Socialstyrelsen skriver: ”Ju finare prostitution, desto osäkrare dokumentation”. Socialstyrelsen konstaterar att det är omöjligt att få en klar bild av inomhusprostitutionen. Socialstyrelsens prostitutionsgrupp har ingen uppsökande verksamhet riktad mot inomhusmarknaden. Inte heller polisens prostitutionsgrupp spanar systematiskt mot inomhusmarknaden. Man vet helt enkelt inte hur många som är ”där inne”.

4. Problem i samband med tillämpningen av strafflagen om sexköp

Från första början uttalades farhågor om att det skulle bli svårt att tillämpa strafflagen om sexköp. Dessa farhågor bekräftades redan då BRÅ år 2000 genomförde sin utvärdering av lagens effekter. Polis- och åklagarmyndigheterna menade mycket allmänt att det var svårt att upprätthålla en effektiv och rättvis tillämpning av strafflagen om sexköp.³¹

En effektiv kontroll av lagens efterlevnad förutsätter att polismyndigheterna satsar betydande resurser för att komma enskilda sexköp på spåren och för att säkerställa tillräckliga bevis. Sexköp är ju inte ett brott som i allmänhet kommer till polisens kännedom genom en anmälan från en enskild person, utan fråga är om ett typiskt spaningsbrott. Den brottsbeskrivning som kriminaliserar sexköp är i flera avseenden tämligen oklar och öppen för tolkning. Straffbestämmelsen är uppbyggd kring vissa begrepp som inte i lagens förarbeten eller i rättstillämpningen har fått en tillräckligt exakt innebörd. Denna kritik kan riktas mot de för brottsbeskrivningen centrala nyckelorden ”mot ersättning”, ”tillfällig” och ”sexuell förbindelse”.³²

Ifråga om rekvisitet "mot ersättning" hänvisas både i lagens förarbeten och i de lagkommentarer som finns till motsvarande uttryck i bestämmelsen om koppleri i Brottsbalken 6 kap. 8 §. Detta uttryck omfattar både en ersättning som betalas i pengar (ren kontantbetalning i reda pengar), och ersättning som erläggs i någon annan form av vederlag såsom narkotika, droger, alkohol eller något annat "njutningsmedel". Uppenbarligen kan denna ersättning ha vilken form som helst bara den har karaktären av en ekonomisk förmån.³³

Men det egentliga bevisproblemet hänför sig inte till att bevisa att fråga är om en ersättning som faller inom ramen för vad som avses med "ekonomisk förmån", utan att fråga verkligen är om ett vederlag, "en ersättning" för en viss tjänst, och inte bara om en gåva, ett uttryck för artig, vänskaplig eller förälskad uppmärksamhet eller någon annan vederlagsfri prestation. Lagen förutsätter därtill att denna ersättning uttryckligen erläggs för en sexuell tjänst och inte för någonting annat. I praktiken har det ofta till och med visat sig vara svårt att bevisa att två personer som grips "in flagranti", alltså medan de utför en sådan handling som täcks av uttrycket "en sexuell förbindelse" handlade med stöd av ett avtal som förutsätter att ekonomisk ersättning har utgått eller skall utgå.³⁴

Också rekvisitet "tillfällig" är problematiskt även om samma uttryck används i brottsbeskrivningen som gäller koppleri i Brottsbalken 6 kap. 8 §. I den utvärdering av strafflagen om sexköp som BRÅ genomförde år 2000 efterlyste särskilt åklagarna en precisering av detta uttryck.³⁵ Samma osäkerhet råder om uttrycket "sexuell förbindelse" Den gällande uppfattningen är att detta uttryck omfattar "samlag" i alla dess former samt därtill alla sådana handlingar som kan betecknas som "sexuellt umgänge" med stöd av Brottsbalkens brottsbeskrivningar. En populär uppfattning, som också erhållit offentlig spridning i massmedia³⁶ gör gällande att följande former av sexuella handlingar omfattas av det som avses med "sexuell förbindelse" vid sexköp: "samlag (både vaginalt och analt), oralsex (=avsugning, slick), berörande av varandras könsorgan (=intimmassage)". Utanför begreppet sexuell förbindelse faller följande handlingar som därför är tillåtna också mot betalning: "strip-tease", "posering" (inklusive privat "live show"), normal massage, eskort service utan sex, nakensällskap, samt onani i närvaro av och inför ögonen på annan person. Denna "populära" utläggning av lagens innebörd är uppenbarligen riktig.

Det är berättigat att fråga sig varför de sexuella handlingar som här fastställts vara tillåtna, också då de sker inom en tillfällig förbindelse och mot betalning, inte omfattas av kriminaliseringen, medan de andra handlingarna uppfattas vara så annorlunda att de förbjuds under motsvarande omständigheter. Om kriminaliseringens skyddsintresse är den allmänna ordningen kan man fråga sig varför t.ex. intimmassage mot betalning kränker den allmänna ordning mer än privat

live show eller onani som mot betalning genomförs i en annan persons sällskap. Skillnaden mellan det tillåtna och det förbjudna kan i praktiken vara liten. När övergår t.ex. massage mellan två nakna människor från ”normal” massage till ”intimmassage”?

Dessa svårigheter att tillämpa lagen i praktiken har lett till en viss frustration. I flera fall, då ett ingrepp från polisens sida har lett till fällande dom vid domstol eller till ett godkänt strafföreläggande, har polisen medvetet väntat med sitt ingripande tills parterna påbörjat sådana sexuella handlingar som omfattas av lagens ordalydelse, trots att polisen genom att ingripa tidigare kunde ha avbrutit sexhandeln. Polisens verksamhet har i sådana fall byggt på en strategi där det gäller för polisen att i det dolda avvakta händelseförloppet tills det blir möjligt att säkra sådana bevis som håller i en rättegång för en fällande dom.³⁷

Vid tillämpningen av strafflagen om sexköp har man också mött vissa problem då det gäller de allmänna bestämmelserna om straffansvar. Detta gäller frågan om lagens territoriella tillämpningsområde, frågan om brottsförsök och anstiftan. Man har också diskuterat om samtycke har någon betydelse då det gäller straffansvar för brottet köp av sexuell tjänst. Alla dessa problem sammanhänger på något sätt med att det intresse som man vill skydda genom kriminaliseringen inte har fastställts tillräckligt precist då lagen stiftades, samt med att man ofta av ideologiska skäl önskat ge lagen ett innehåll och en tillämpning som det saknas stöd för i lagens ordalydelse.

Beträffande lagens territoriella tillämpningsområde bör utgångspunkten vara att strafflagen om sexköp är territoriellt begränsad.³⁸ Detta är en konsekvens av att kriminaliseringens skyddsintresse är ”allmän ordning” och brott mot allmän ordning bedöms i allmänhet vara territoriellt begränsade.³⁹ Brott som innebär störande av allmän ordning är vanligen kriminaliserade på grund av och endast i den mån de straffbelagda gärningarna innefattar störande av svensk allmän ordning.⁴⁰ Detta är särskilt fallet om brottets abstrakta straffvärde – som ifråga om köp av sexuella tjänster – är lågt. T.ex. har dobleribestämmelsen ansetts vara territoriellt begränsad, medan bestämmelsen om den allvarligare varianten grovt dobbleri har ansetts vara universellt tillämplig.⁴¹ En säker ståndpunkt om sexköpsbrottets eventuella territoriell begränsning är emellertid svår att ta. Omständigheten av brottet år 2005 överflyttas från specialstrafflagen om sexköp till Brottsbalkens kapitel om sexualbrott kan också påverka bedömningen av denna fråga.

Frågan om straffbestämmelsen om sexköp är territoriellt begränsad har bara en begränsad betydelse så länge som kravet på dubbel straffbarhet upprätthålls ifråga om brottsliga gärningar som har begåtts utomlands och så länge som motsvarande kriminaliseringar inte finns i andra länder än Sverige. Som en önskad effekt av den svenska strafflagen om sexköp har man också nämnt att sexresornas

antal bl.a. till Danmark har ökat sedan lagen trädde i kraft. Det ökade antalet svenska sexköpskunder i Danmark har också nämnts som en orsak till att de prostituerades antal ökat i Danmark.⁴²

I lagens förarbeten behandlas inte heller frågan om anstiftan till sexköp. Detta är så till vida problematiskt att brottet ju i praktiken ofta begås efter sådan anstiftan som den prostituerade ansvarar för genom att aktivt erbjuda en sexuell tjänst. Om brottets skyddsintresse skulle vara entydigt fastställt som den prostituerades enskilda intresse av att inte bli sexuellt utnyttjad, skulle frågans lösning vara enkel. Fråga skulle vara om ett fall av s.k. nödvändig medverkan (*concursum necessarium*), och det skulle vara uteslutet att ställa den som erbjuder den sexuella tjänsten till straffansvar för medverkan i brottet. Men om det rättsliga intresse som bestämmelsen skyddar inte är individuellt utan utgörs av allmän ordning blir lösningen en annan. I detta fall finns det inte något hinder för att anse att den som anstiftar till brottet kan dömas för medverkan i en annan egenskap än som gärningsman.

Det är emellertid uppenbart att man vid bedömningen av vilket skyddsintresse kriminaliseringen av könsköp har bör ha samma utgångspunkt som vid bedömningen av intresset bakom kriminaliseringen av koppleri. Enligt Jareborg ligger följande bedömning som grund för kriminaliseringen av koppleri:⁴³

Vad man genom straffbestämmelser [d.v.s. straffbestämmelserna om koppleri, förtydligande här POT] söker bekämpa är gärningar varigenom någon kan förledas eller förföras till prostitution eller varigenom prostitution eljest främjas eller otillbörligen utnyttjas.

Gärningarna i BrB 6:8-9 kriminaliseras även från en annan synpunkt än som brott mot person (mot de prostituerade). Man önskar allmänt bekämpa prostitution som samhällsfenomen och som grogrund för brottslighet (t ex utpressning). [...] Det framstår inte som alldeles konsekvent att man fritt får välja om man vill försörja sig med prostitution (inkomsterna är i och för sig skattepliktiga), samtidigt som man i lagen framställs närmast som utsatt för övergrepp, när man får hjälp eller gör av med sina pengar. Regleringen är resultatet av en besvärlig balansgång.

På samma sätt som ifråga om koppleri är straffbestämmelsens skyddsintresse vid könsköp ”diffus” och tudelad. Kriminaliseringen gäller primärt ett brott mot allmän ordning, men samtidigt skyddas de prostituerade. Den prostituerade blir därför inte ansvarig ens för medverkan till det brott som hon/han har tagit initiativ till genom att aktivt och framgångsrikt erbjuda sexuella tjänster.

Samtycke från den prostituerades sida till att kunden tillåts köpa en sexuell tjänst är inte en grund som utesluter straffansvar. Brottet är ju konstruerat på ett sätt som förutsätter att den som säljer sex samtycker till att någon köper den sexuella tjänsten av henne/honom. Detta framgår också klart och tydligt ur rättsfallet NJA 2001 s. 527. I tingsrättens domskäl konstaterades bl.a. följande:

För att avgöra om förbudet är att bedöma som ett brott mot person kan det vara av intresse att belysa vilken betydelse samtycke har som ansvarsfrihetsgrund. En bestämmelse om samtyckets verkan som ansvarsfrihetsgrund finns i 24 kap. 7 § BrB. ... Det kan bli aktuellt med samtycke som ansvarsfrihetsgrund enligt 24 kap. 7 § BrB i princip endast beträffande brotten mot enskild. Vid många brotts typer anges uttryckligen att gärningen skall ske olovligen varvid man inte behöver tillämpa 24 kap. 7 § BrB. Omvänt förekommer att lagen uttryckligen anger att samtycke inte har ansvarsfriande verkan, t.ex. lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor.

När det gäller andra brott än brotten mot enskild kan samtycke sällan få betydelse som ansvarsfrihetsgrund, eftersom det vid denna typ av brott inte finns någon person som förfogar över det skyddade intresset och därför inte kan lämna ett relevant samtycke. Som exempel kan nämnas brottet olaga diskriminering som är ett brott mot allmän ordning.

I lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster är samtycket en förutsättning för att det skall föreligga ett brott. Det anges inte, såsom fallet är med den ovan angivna lagen om förbud mot könsstympning, att samtycke inte har ansvarsfriande verkan. Det sätt på vilket förbudet är formulerat för därför tankarna till att gärningen inte är att se som framför allt ett brott mot person utan i stället som ett brott mot allmän ordning, för vilket brott ett samtycke enligt ovan inte får betydelse.

Enligt strafflagen om sexköp är också försök att begå brottet kriminaliserat. I sitt utlåtande över lagförslaget ansåg lagrådet det vara i viss mån underligt och problematiskt att också brottsförsök gjordes straffbart i detta fall. Lagrådet konstaterade att försök i allmänhet inte brukar beläggas med straff då det handlar om ett så lindrigt brott som köp av sexuell tjänst. Straffskalan utgörs ju bara av böter eller högst sex månader fängelse.⁴⁴ Trots lagrådets invändning kriminaliserades också försök. Det problem som härvid uppstod utgörs framför allt av att i praktiken fastställa när ett straffbart försök föreligger, eller m.a.o. att fastställa den s.k. försökspunkten. Detta problem har i praktiken funnits i flera rättsfall. Här behandlas särskilt fallet RH 2002:16.

Enligt åklagarens ansvarsyrkande hade M.N., född 1981, försökt att mot ersättning skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse genom att komma överens med en kvinna att de skulle ha samlag mot betalning om 500 kr. M.N. hade sedan överenskommelsen ingåtts låtit kvinnan ta plats i sin bil varefter de åkt mot kvinnans bostad. Sedan de båda lämnat bilen för att gå mot kvinnans bostad ingrep polisen. Enligt åtalet har fara för brottets fullbordan förelegat. M.N. erkände gärningen.

Tingsrätten lämnade åtalet utan bifall på grund av att försökspunkten enligt dess bedömning ännu inte var nådd. Tingsrätten hänvisade till att försökspunkten inte skall placeras alltför tidigt i ett händelseförlopp och fastslog att:

En förflyttning med bil eller till fots till platsen för ett brott kan inte utan vidare betraktas som ett försök till brottet även om agerandet är en del av brottsplanen. Detta gäller i synnerhet, som i detta fall, där ytterligare handlingar, som framstår som naturliga för att bestämma försökspunkten, återstår att göra för att brottet skall anses fullbordat. Som en slutsats av det sagda finner tingsrätten inte att den s.k. försökspunkten ens är nådd när man som i detta fall lämnat bilen för att gå mot kvinnans bostad.

Hovrätten fällde däremot till ansvar för försök till köp av sexuell tjänst. I domskälen hänvisade hovrätten bl.a. till lagens förarbeten, där det konstateras att "försökspunkten i vart fall torde vara uppnådd när ett erbjudande om betalning har lämnats". Hovrätten fastslog också att brottet – då polisen ingrep mot sexsäljaren och hennes kund - hade avancerat ganska långt mot den "fullbordanspunkt" som överenskommelsen om sex lade upp till.⁴⁵

M.N. och den prostituerade kvinnan har kommit överens om att ha samlag i kvinnans [bostad] och även om priset för samlaget. M.N. har haft pengar tillgängliga för att kunna uppfylla sin del av avtalet. När M.N. och kvinnan stoppades av polis [...] var [de] på väg till kvinnans bostad, uppenbart i syfte att fullfölja vad de kommit överens om. Ingenting har kommit fram, som ger anledning till antagande att M.N. på vägen upp till lägenheten skulle komma på andra tankar än att tillgodogöra sig den avtalade sexuella tjänsten.

5. En reviderad bestämmelse om sexköp

Bestämmelserna om sexualbrott i Brottsbalkens 6 kap. revideras. I en proposition (2004/05:45) föreslås att hela kapitlet får ett nytt innehåll. En liten del av denna revision gäller bestämmelsen om köp av sexuella tjänster. Specialstrafflagen som gäller detta brott skall upphävas och i stället skall en bestämmelse om sexköp intas i Brottsbalken 6 kap. 11 §.

Den nya bestämmelsen blir nästan helt identisk med den som funnits i strafflagen om sexköp. Den enda ändringen innebär att inte bara den som "skaffar" en tillfällig sexuell förbindelse, utan också den som "låter skaffa sig" en sådan förbindelse gör sig skyldig till köp av sexuella tjänster. I propositionen motiveras detta med att lagen på detta sätt blir tydligare. Lagen omfattar också fall där den person som nyttjar den sexuella tjänsten inte själv betalar för den, utan låter någon annan betala. Det straffbara området omfattar därigenom t.ex. fall då företag tillhandahåller prostituerade i form av s.k. eskortservice. Det skall noteras att den som bara betalar för tjänsten, utan att själv utnyttja den, inte gör sig skyldig till köp av sexuella tjänster som gärningsman, men till medhjälp till detta brott.

6. Avslutning

Den svenska lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster är inte någon "stor, central strafflag", och det brott som kriminaliseras i lagen kan inte heller bedömas vara

något allvarligt brott. Det strängaste möjliga straffet är sex månader fängelse, och enligt HD:s bedömning är brottets konkreta straffvärde vanligen lågt. De straff som utdöms i praktiken är mindre bötesstraff.⁴⁶ Ifall lagen analyseras bara med stöd av lagtexten kan det vara svårt att förstå att lagen gett upphov till så mycket debatt.

Den svenska kriminaliseringen av sexköp är betydelsefull närmast på grund av de ideologiska överväganden som den ger anledning till. Genom kriminaliseringen har man försökt uppfylla vissa syften som fått ett tämligen starkt stöd i Sverige.⁴⁷ Om strafflagen om sexköp har haft någon positiv effekt utgörs denna av ett ökat fördömande av prostitution. "Som symbollagstiftning har sexköpslagen i kombination med hållningskampanjer troligen haft en viss effekt."⁴⁸

Men detta ändrar inte på det faktum att lagen i flera avseenden är problematisk. Om man verkligen vill motarbeta prostitutionen kan detta göras på flera andra sätt än genom att kriminalisera vissa prostitutionsgärningar. Villkoret att en kriminalisering alltid skall vara "ultima ratio" är knappast uppfyllt. I debatten bakom kriminaliseringen har denna aspekt t.o.m. medvetet undertryckts. Debatten om lagen har inte förts på ett helt öppet sätt.

Debatten i Sverige rörande prostitutionsfrågan har karaktäriserats som en debatt som tar sig uttryck i en "hegemonisk diskurs".⁴⁹ Denna diskurs kännetecknas av att det existerar tillåtna respektive otillåtna utsagor kring prostitutionen. Kritik som har framförts mot kriminaliseringen av sexköp har undertryckts, med argumentet att sådana kritiska synpunkter bara företräds av dem som saknar kunskap eller riktiga ideologiska värderingar. Lagen är uttryck för "det riktiga" och de som inte instämmer i detta skall helst inte delta i debatten. En debatt skall i själva verket allra helst undvikas och ersättas av "konstateranden" som görs av dem som företräder de "riktiga" åsikterna.⁵⁰

Konstaterandena skall inte heller visas vara felaktiga. I Sverige vill man inte ha någon officiell utvärdering av sexköpslagens effekter.⁵¹ Detta motiveras med att man inte heller utvärderar effekterna av att ha t.ex. kriminaliseringen av mord och dråp.

Denna kunskapsfientliga inställning kan inte försvaras på något annat sätt än genom att hänvisa till den starka ideologiska stämpling som kriminaliseringen av sexköp har och till den hegemoniska diskursen som man önskar hålla sig till av politiska skäl.

Noter:

- ¹ Den Store Danske Encyklopædi. Danmarks Nationalleksikon. Gyldendal. Femtende bind. 1999.
- ² Eero Backman: Rikoslaki ja yhteiskunta I. Vammala 1976, s. 265-271.
- ³ Dagbladet Politiken, 3 januari 2004, s 6.
- ⁴ Se beträffande den nuvarande koppleribestämmelsen, Brottsbalken 6 kap 8§.
- ⁵ Inga-Britt Törnell var Sveriges första JämO 1980-1987. Sina erfarenheter från detta uppdrag har hon kort sammanfattat genom att säga: "Från min tid på JämO bär jag med mig en stor vrede, en vrede över hur dåligt kvinnors resurser utnyttjas i samhället." [Http://www.jamombud.se/library](http://www.jamombud.se/library).

- ⁶ "Prostitutionsutredningens förslag att kriminalisera såväl köpare som säljare har mötts av en omfattande kritik från så gott som samtliga remissinstanser. Även regeringen gör den bedömningen att även om prostitutionen som sådan inte är en önskvärd samhällsföreteelse så är det inte rimligt att också kriminalisera den som, åtminstone i flertalet fall, är den svagare parten som utnyttjas av andra som vill tillfredsställa sin egen sexualdrift. Det är också viktigt för att motivera de prostituerade att söka hjälp för att komma bort från prostitutionen, att de inte känner att de riskerar någon form av påföljd för att de varit verksamma som prostituerade." Proposition 1997/98:55.
- ⁷ Proposition 1997/98:55, Kvinnofrid.
- ⁸ "Både Kvinnovaldscommissionen och Prostitutionsutredningen tar således upp frågor som till stor del berör förhållanden mellan kvinnor och män, förhållanden som har betydelse för jämställdhet, såväl i det enskilda fallet som i samhället i stort. På detta sätt kan frågorna sägas vara besläktade med varandra. Mäns våld mot kvinnor är inte förenligt med strävandena mot ett jämställt samhälle och måste bekämpas på alla sätt. I ett sådant samhälle är det också ovärdigt och oacceptabelt att män skaffar sig tillfälliga sexuella förbindelser med kvinnor mot ersättning." Proposition 1997/98:55.
- ⁹ Dessa initiativ har inte till dags dato haft någon större framgång. Se närmare om detta i de andra artiklarna i detta nummer av tidskriften.
- ¹⁰ Se dock Per Ole Träskman: Går det att tygla lustan? Om straffbar pornografi, pedofili och prostitution. JFT 1998, s. 352-373. Jag erkänner alltså att jag från första början har haft en negativ inställning till att könsköp kriminaliseras, och att jag därför fanns bland de kritiska röster som motsatte sig strafflagen om könsköp.
- ¹¹ Se t.ex. Dan Frände: Straffrättsdogmatik och kriminalpolitik. Oikeustiede-Jurisprudentia XVIII 1985, s. 9-54
- ¹² Notera att bland dessa negativa remissinstanser fanns bl.a. Socialstyrelsen, Domstolsverket och polisens och åklagarväsendets högsta ledning.
- ¹³ Det finns skäl att notera att 1993-års prostitutionsutredning tillsattes av och fick sitt uppdrag av den dåvarande socialministern. Alla förarbeten till regeringens proposition 1997/98:55, med titeln "Kvinnofrid", skedde inom socialdepartementet och inte inom justitiedepartementet trots att strafflagstifningen uttryckligen är ett av justitiedepartementets kärnområden. En orsak till detta var möjligen att de ansvariga inom justitiedepartementet inte var övertygade om att en kriminalisering av könsköp kunde förenas med en humanistisk och rationell kriminalpolitik.
- ¹⁴ Nils Jareborg: Allmän kriminalrätt. Uppsala 2001, s. 53.
- ¹⁵ Ibidem, s. 63-64.
- ¹⁶ Se även Tapio Lappi-Seppälä: Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Vammala 1987, s.125-144.
- ¹⁷ Se Proposition 1994/95:23, se även Claes Lernestedt & Kai Hamdorf: Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad – del I. Juridisk Tidskrift 1999-2000, s. 846-858 och Del II Juridisk Tidskrift 2000-2001, s. 111-131.
- ¹⁸ Det finns dock allt skäl att notera att fördömandet av prostitutionen inte är en universell företeelse, inte ens i de nordiska länderna. En tämligen ny dansk undersökning visar att 48.2 % av befolkning fullständigt accepterar prostitutionen och menar att det att vara prostituerad skall betraktas som ett yrke jämlikt med andra yrken. 22% av respondenterna i undersökningen anser att det nuvarande rättsläget i Danmark, som innebär att prostitutionen som sådan är legal och att de inkomster som den prostituerade har av prostitutionen är skattepliktiga, men där prostitutionen inte bedöms vara ett erkänt yrke, är den riktiga lösningen. Bara 21.1 % av befolkningen anser att en kriminalisering av kundens sexköp på det sätt som skett i Sverige är en god lösning. Dagbladet "Urban", 11 februari 2004, enligt en enkät utförd av analysinstitutet Instant-Answer.
- ¹⁹ Det bör konstateras att uppfattningen om att sådana sexuella handlingar som är prostitutionsrelaterade är oönskade och förkastliga bygger på vissa värdepremisser, och att också sådana bakomliggande värderingar kan ifrågasättas. Antropologen Gayle Rubin har i en artikel, "Thinking

Sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality”, konstaterat att sexuella gärningar, sexuella företeelser och sexuella identiteter vanligen placeras på en skala som uttrycker en viss värdehierarki. Det som uppfattas som önskat placeras högt och det som uppfattas som oönskat och dåligt placeras lågt, utan att det finns någon rationell förklaring för denna placering. På den del av skalan som anger *GOD* sexualitet (Good, normal, natural, blessed sexuality) placeras de sexuella handlingar som har följande egenskaper: “Heterosexual, married, monogamous, procreative, non-commercial, in pairs, in a relationship, same generation, in private, no pornography, bodies only, vanilla. På skalan för *DÅLIG* sexualitet (Bad, abnormal, unnatural, damned sexuality) placeras åter de sexuella handlingar som beskrivs på följande sätt: “Homosexual, unmarried, promiscuous, non-procreative, commercial, alone or in groups, casual, cross-generational, in public, pornography, with manufactured objects, sadomasochistic”. Jesper Bryngemark har i sitt examensarbete för juris kandidatexamen “Förbud mot köp av sexuella tjänster. En analys av 1993 års prostitutionsutrednings slutbetänkande” (Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, vårterminen 2001) analyserat betänkandet av 1993-års prostitutionsutredning kritiskt bl.a, med utgångspunkt Rubins uppfattning. Se också Träskman, i fotnot 10 a.a.

²⁰ De problem som är förknippade med att definiera vad som avses med ”prostitution” och vad det är som gör att vissa sexuella handlingar definieras som prostitution behandlas bl. a. i Yvonne Svanström: ”Öronen skymta fram”. Polisen och kvinnorna under 1800-talet, och i Tove Pettersson & Eva Tiby: Skapande och återskapande av prostitution. Båda bidragen ingår i Ingrid Lander, Tove Pettersson & Eva Tiby (Red.): Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi. Lund 2003, s. 178- 210 resp. 211-235. Skilda uppfattningar om vad prostitutionen innebär återspeglas också i skilda uppfattningar om vilka skador prostitutionen kan ha och därför också i olika uppfattningar om vilket intresse en straffbestämmelse skall skydda.

²¹ Proposition 1997/98:55: “Omkring de prostituerade förekommer i regel en omfattande kriminalitet av olika slag som t.ex. narkotikahandel, koppleriverksamhet, misshandel m.m. De prostituerade har också i allmänhet en mycket svår social situation.” I denna artikel förbigår jag helt frågan om sambandet mellan internationell kvinnohandel (”trafficking” av kvinnor och barn och prostitution). Jag analyserar därför inte frågan om hur en nationell kriminalisering av prostitution påverkar den internationella verksamheten avseende organiserat koppleri.

²² Se avgörandet i rättsfallet NJA 2001 s 527 (som gällde frågan om straffmätning i ett fall av könsköp). I tingsrättens domslut konstaterades bl.a följande: ... Det sätt på vilket förbudet är formulerat för därför tankarna till att gärningen inte är att se som framför allt ett brott mot person utan i stället som ett brott mot allmän ordning, för vilket brott ett samtycke ... inte får betydelse. Redan det förhållandet att den som utfört den sexuella tjänsten av åklagaren åberopas såsom vittne talar för att så är fallet. Med hänsyn härtill blir det vid bestämmande av straffvärdet för gärningen inledningsvis av betydelse att gärningen är att se som *ett brott mot allmän ordning* och att prostitution inte är en socialt accepterad företeelse i samhället. [Kursivering POT]

²³ Jag återkommer till detta i avsnitt 4.

²⁴ Propositionen 1997/98:55.

²⁵ BRÅ-rapport 2000:4, Förbud mot köp av sexuella tjänster – Tillämpningen av lagen under första året.

²⁶ Se i fotnot 24 a.a..

²⁷ Om den uppskattning om antalet sexköp i Sverige som anförs i lagens förarbeten är riktig har antalet sexköp under samma tid varit ungefär en halv miljon. Sanktionssannolikheten skulle i så fall vara mindre än en promille.

²⁸ Uppgifterna publicerades i Dagbladet Politiken, 3 januari 2004, s. 6.

²⁹ Utvärderingen gjordes av en expertgrupp, Arbetsgrupp om rettslig regulering av köp av sexuella tjänster i Sverige och Nederländerna, och finns i betänkandet Sexköp i Sverige och Nederländerna, JD Rapport 2004. www.jd.dep.no

- ³⁰ Ulf Stridbeck: Ingen sexköpslag i Norge. Svenska Dagbladet 14 februari 2005.
- ³¹ Se i fotnot 25 a.a.
- ³² Se också Träskman i fotnot 10 a.a.
- ³³ Se också Nils Jareborg: Brotten I. Andra upplagan. Stockholm 1984, s. 319.
- ³⁴ Therèse Fraenkel: Sexköpslagen – ett lag i luften? Examensarbete vid Lunds universitet. HT 2003, s. 41.
- ³⁵ Se i fotnot 25 a.a.
- ³⁶ Aftonbladet 2 september 2003, s. 6
- ³⁷ Therèse Fraenkell har genomgått samtliga domar vid Göteborgs tingsrätt från den 1 januari 1999 till den 30 juni 2004 som gäller sexköp. Domarnas antal är nio. Sex av dem gäller fullbordat brott och tre försök och alla domarna är fällande. Det huvudsakliga beviset i åtta av dem är den anklagades erkännande. I alla dessa fall finns också bevis i form av vittnesberättelser av poliser som ofta följt med händelseutvecklingen från det ögonblick då en misstänkt kund tagit den första kontakten med en prostituerad fram till tidpunkten för själva uppfyllandet av köpeavtalet.
- ³⁸ I lagens förarbeten berördes denna fråga överhuvudtaget inte.
- ³⁹ P.O. Träskman: En granskning av den finska straffrättens tillämpningsområde. Borgå 1977, s. 214-219.
- ⁴⁰ Jareborg i fotnot 14 a.a., s. 241.
- ⁴¹ Ibidem, s. 241
- ⁴² Om detta är riktigt eller inte kan diskuteras. Det kan också konstateras att det alltid har varit populärt att resa särskilt från södra Sverige till Danmark för att handla. Handeln har bl.a. gällt alkohol, narkotika etc. och under flera decennier också sexuella tjänster.
- ⁴³ Jareborg i fotnot 31 a.a., s 318-319.
- ⁴⁴ Propositionen 1997/98:55.
- ⁴⁵ Det finns anledning att notera att en viss diskussion också har förts om när brottet köp av sexuell tjänst fullbordas. Den allmänna uppfattningen är att brottet fullbordas först då parterna har inlett samlaget eller påbörjat annat sådant sexuellt umgänge som förbjuds. Detta är en orsak till att polisen i sin spaningsverksamhet ofta har väntat med att ingripa tills parternas handlande har avancerat så långt att de kan gripas i själva den sexuella handlingen.
- ⁴⁶ NJA 2001 s. 527.
- ⁴⁷ Enligt en tämligen färsk information om hur accepterad kriminaliseringen är godkänner och understöder cirka 80 % av den svenska befolkningen kriminaliseringen av sexköp.
- ⁴⁸ Stridbeck a.a.
- ⁴⁹ En analys av den svenska prostitutionsdebatten och dess hegemoniska diskurs genomförs i Linda Johansson & Kristina Persson: Perspektiv på prostitutionen. En analys av hur Sveriges lösningar på prostitutionsproblemet tar sig uttryck. Magisteruppsats vid Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet 2004.
- ⁵⁰ Ibidem, se särskilt s. 32-39.
- ⁵¹ Mona Sahlin har i en debattartikel (Dagens Nyheter, DN Debatt 2004-02-7) konstaterat att en kritisk utvärdering av sexköpslagen inte skall ske. Se också Stridbeck a.a.

Adress:

Juridiska institutionen

Lunds universitet

Box 207

SE-221 00 Lund

e-post: per_ole.traskman@jur.lu.se